

Ellen Jørgensen. Helgendyrkelse i Danmark. Studier over Kirkekultur og kirkeligt Liv fra det 11te Aarhundredes Midte til Reformationen. Udgivet med Understøttelse af Julius Skrikes Stiftelse; det franske Resumé er bekostet af Foreningen af 17. Januar. Kbh., H. Hagerups Forlag 1909.

Historisk Tidsskrift, Bind 8. række, 2 (1909)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_8rk_0002-PDF/hto_8rk_0002_97584.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=97584>

pdf genereret den : 28/5-2008

Anmeldelser.

Ellen Jørgensen. Helgendyrkelse i Danmark. Studier over Kirkekultur og kirkeligt Liv fra det 11te Aarhundredes Midte til Reformationen. Udgivet med Understøttelse af Julius Skrikes Stiftelse; det franske Résumé er bekostet af Foreningen af 17. Januar. Kbh., H. Hagerups Forlag 1909.

Efter at Frk. Ellen Jørgensen ifjor har udgivet sit store af Videnskabernes Selskab prisbelønnede Arbejde „Fremmed Indflydelse under den danske Kirkes tidligste Udvikling“, har hun nu yderligere belyst vor Kirkes ældre Historie ved ovennævnte Arbejde, hvorved hun har erhvervet den filosofiske Doktorgrad. For nogle Aar tilbage vandt Dr. Jørgensen Universitetets Guldmedaille for en Prisopgave om Helgendyrkelsen i Danmark i Middelalderens sidste Tid; hun har nu ført sine Studier videre og givet en omfattende Skildring af dette Emne for hele Middelalderen. Enhver vil straks ved Læsningen mærke, paa hvor omfattende Studier dette Arbejde hviler. Forf. har ikke ladet nogen Vej uforsøgt, som kunde give Oplysning om Emnet. Ikke blot er hun fuldt fortrolig med de trykte Kilder og med hele den særlig for Udlandets Vedkommende saa omfattende Litteratur, hun har ogsaa et indgaaende Kendskab til hvad der i Arkiver og Bibliotheker, baade her i Landet og i Udlandet, bevares af utrykt Materiale til Oplysning om Helgendyrkelsen, saaledes Andagtsbøger, Prædikensamlinger, liturgiske Bøger og Kalendere, hun har med fin Opfattelse gransket Kalkmalerier og andre billedlige Fremstillinger og ligeledes benyttet Klokkeindskrifter og lignende Materiale.

Den ægte videnskabelige Aand, som udmærker Frk. Jørgensen, viser sig ved den skarpe Kritik, som hun underkaster hver Kilde, ved hendes Evne til stadig at se Spørgsmaalene i hele deres Forbindelse og fra mange Sider, ved hendes opmærksomme Iagttagelse af, naar et Forhold første Gang viser sig eller ophører, og hendes Bestræbelser for ret at trænge ind i den katholske Kirkes Lære og Praksis. Og uvilkaarlig tiltales man af den Ro og Harmoni, som hviler over Bogen, den Aand, som bærer Betragtningen, og den Tone, som lyder gennem Skildringen, idet hun medfølelse ser paa den gamle Læres ofte besynderlige og stødende Former, naar dog en oprigtig Tro og en dyb Følelse giver sig Udtryk deri. I Fremstillingsmaade og Stil viser Bogen i det Hele et stort Fremskridt fra det tidligere Arbejde, med dets altfor knappe og derfor ofte noget dunkle eller ufriske Stil. Her taler hun naturligt og klart, ofte varmt og beaandet.

Som allerede sagt har Forf. søgt at inddrage saa mange Kilder som muligt under Studiet, og den som Tillæg meddelte Fortegnelse over de hellige Mænd og Kvinder, der dyrkedes som de forskellige Kirkers og Klostres Værnehelgener, viser bedst, med hvor stor Flid og Omhu hun har arbejdet¹⁾.

¹⁾ Til denne vil jeg dog knytte nogle enkelte Bemærkninger. S. 140 Tolderlund, læs: Joldelund; Kordel (Kordeel) er nu Cordilgaden i Kalundborg. — S. 149 jfr. S. 14 nævnes en Kirke i Lunds Bispedømme, viet St. Michael og kaldt Paternosterkirke. Dette støtter sig til et Pavebrev fra 1410, trykt i Acta Pontif. Danica (Nr. 1152, II. 211), hvori nævnes: ecclesia S. Michaelis, Paternosterchirche vulgariter nuncupata, in Rola Lundensis [diocesis], til hvilken der strømmer en stor Mængde Kristne sammen for at øve Andagt; derfor tilstaas der Aflad for dem, der komme herhen paa en bestemt Række kirkelige Festdage. Udgiverne have ikke kunnet angive, hvor dette Sted Rola (Rolstorp?) skulde ligge. Frk. J. hensætter som Parallel, at et Sogn i London i det 12te og 13de [læs: 13de og 14de] Aarh. kaldtes „Sancti Michaelis de Paternosterchirche“. Denne Oplysning gør mig ret mistænksom overfor den skaanske By. Mon der virkelig fandtes en Kirke, der havde dette Dobbeltnavn, St. Michelskirke og Paternosterkirke, i to forskellige Lande? Er den store Tilstrømning af Mennesker ikke lige saa rimelig

Stundom har dog vist enkelte Arter af Kilder paavirket hende for stærkt, og dette gælder saaledes, naar hun, især støttet til Andagtsbøgerne, udtaler, at Domkirkens Helgen i den ældre Tid ikke havde stor Indflydelse udenfor sin høje Bolig, og naar hun slet ikke nævner, at der fandtes Helgener for de enkelte Stifter. Ved Middelalderens Slutning var i hvert Fald Forholdet anderledes. Morten Børup synger c. 1491 i sin latinske Vise om de danske Stiftsstæder om hver enkelt Helgen, saaledes ogsaa om St. Kjeld for Viborg, St. Lambert for Ribe, hvilke begge savnes i Frk. J.'s Liste i Tillæget — og Peder Palladius, der var født i Ribe 1503, taler ikke blot om sine Byfolks kronede Trægud St. Lambert, men om at hvert Bispedømme havde sin Patron, som skulde bæres paa Aksle og paakaldes mod Ild, Vand og alle Elementer. I Peder Lauridsens „Kathechismi Forklaring“ (1594) hedder det ligeledes, at hvert Land havde sin Patron; naar Skaane Land kom i Fare, skulde St. Lauritz i Lund hjælpe¹⁾. Her har Forf. vist støttet sig for ensidigt paa Andagtsbøgerne eller de liturgiske Bøger.

En Art Materiale er der ogsaa, som Forf. saa godt som har forsømt at drage Udbytte af, nemlig Personnavnene. Ved Studiet af dem vilde Forf. have kunnet gøre mange interessante iagttagelser. Det er saaledes karakteristisk, at man i Navneskikkene mærker den nationale Følelses Styrke; uagtet al den Hæder, som der vistes de hellige Mænd og Kvinder, ere disses Navne forholdsvis lidt trængte ind som Daabsnavne. Jeg har her i Tidsskriftet (6. R. IV. 729 ff.) paavist, at det i det 11te og 12te Aarh. var ret almindeligt foruden det almindelige Daabsnavn at have et andet, og da ofte et kristeligt eller bibelsk Navn. Med det 13de Aarh. hørte dog Skikken

i en Hovedstad som London, som den er besynderlig i en ukendt skaansk By? Er med andre Ord Lund ikke her bleven forvekslet med London, en Navnelighed, som jo før har spillet en Rolle jfr. Adam af Bremen schol. 111: (Scantiæ) metropolis civitas Lundona, quam victor Angliæ Chnud Britannicæ Lundonæ æmulam iussit esse.

¹⁾ Kirkehist. Samlinger 5. Række, III. 1 ff. Kinch, Ribe indtil Reformationen 569 f.

op, og man bar kun ét Navn. Nu var ganske vist i Kristendommens første Tid flere kirkelige Navne, som Jakob, Johannes, Niels, Margrethe, trængte igennem, men denne Indvandring hørte snart op, og det er mærkeligt at se, hvor lidt de Navne banede sig Vej, som vel ellers maatte anses for at nyde en særlig Hæder ved at erindre om højt ærede Helgener, t. Eks. Navne som Antonius (Munkevæsenets Fader og Antonius fra Padua), Franciscus, Jodocus (Jost); et Navn som Severinus, der senere blev saa almindeligt og gjordes til Kendingsnavn for Danske (Hr. Sørensen), kommer knap nok frem før det 15de Aarh., og først paa den Tid bliver Navnet Anna almindeligere. I Navneskikken i Tyskland kan iagttages noget tilsvarende.

En nærmere Dvælen ved Navnene vilde ogsaa have aabnet Frk. J.'s Blik for, at hun er kommet ind paa en helt urigtig Vej ved sin Antagelse om de mange Helgener, som Folket skulde have dannet uden nogen Autorisation af Kirken, „Sog-
nenes folkekaarne Helgener“. Det gaar ikke an, fordi der i Tiderne efter Reformationen bliver nævnt en eller anden ukendt Helgen i Forbindelse med en Kirke, en Kilde eller lignende, da at indordne saadant under den katholske Tids Helgendyrkelse. Dette gælder saaledes St. Martha af Karisegaarde og hendes Kilde. Her vilde Navnestudier netop have kunnet bringe Forf. paa rigtigere Vej, thi Martha var ikke noget i Middelalderen baaret Navn — kun en Nonne i Lund vides at have heddet Martha o. 1200. Traditionen har derfor sikkert husket galt, og det rette Navn var Margretha. Nu ligger endvidere Karise kun et Par Mil Syd for Landsbyen Ølsie, hvor Helgeninden Margretha, Absalons Slægtning, blev dræbt og viste sine Undere. Der foreligger derfor næppe mere end en Fordobling eller Forskydning af den gamle Begivenhed, og Sagnet fortjener ikke at tages i Betragtning ved disse Studier.

Der nævnes endvidere i de gamle Indberetninger fra Præster i det 17de Aarhundrede besynderlige Navne paa Helgener, til hvem Kirker og Kapeller i den katholske Tid skulde have været viede, saaledes St. Ender i Oxby, St. Trab i Timring, „Sancti Gaig hoffuet“ i Vilbjerg.

Disse Navne have jo ikke i fjerneste Maade dansk Klang, og det ligger da langt nærmere at tænke sig dem som Navne paa udenlandske Helgener, der i Aarhundredernes Løb ere blevne fordrejede og derfor se underlige ud i den sent nedskrevne Tradition. Tilmed skimter man ret ofte, hvilken udenlandsk Helgen der maa være sigtet til¹⁾. At saadanne Forvanskninger af Navne have kunnet finde Sted bør da i hvert Fald ikke kunne forundre Forf. af den foreliggende Bog, hvori det paavises, at den i mange danske og tyske Breve fra Middelalderen nævnte St. Enevold i Virkeligheden var St. Theobald i Elsass.

Ganske særlig bør man vist her ved Tolkningen have Opmærksomheden henvendt paa de vestlige Landes Helgener. Halsted Kloster var viet den bretonske Helgen Samson, og mærkeligt nok har Frk. Jørgensen (Fremmed Indflydelse S. 83) ikke ret villet tro paa, at de Relikvier, som her fandtes af ham, og Valget af ham til Klosters Værnehelgen skulde stamme fra hine gamle Tider, da vi havde den stærke Forbindelse med Vestens Lande. „Ved Middelalderens Slutning fandtes i Klosteret St. Samsons Hoved, og det er muligt og højst sandsynligt, at Erhvervelsen af denne Skat paa det store internationale Relikviemarked har været bestemmende for Valg af Værnehelgen.“ Men Samsons Hoved har Klosteret næppe ejet. Naar Dronning Kristine her ofrer til „St. Samsons Hoved“, har det sikkert

¹⁾ St. Ender kan være en velkendt irsk Helgen fra det 6te Aarh., St. Enda eller Enna, der ogsaa virkede i Skotland og Bretagne (jfr. Dict. of National Biogr., Enda; Acta Sanct. Boll. 21 Martii III. 269 ff., Endeus, abbas Araniensis). St. Gaig Hoved kan sigte til Pavehelgenen Gajus (3die Aarh.), jfr. Pertz, Monumenta XV. 1068 (Notæ Tegernseenses): reliquiæ sanctorum confessorum Gagii papæ etc. Bag ved St. Svend, der nævnes i Hagedsted og ved Vemmetofte, ligger maaske den meget yndede angelsachsiske Helgen St. Swithun. Imidlertid finder jeg, at i alt Fald én St. Svend skal have haft sin Navnedag den 3. Decbr. (Geh. Arch. Aarsb. I. Tillæg 19), og da denne Dato i Helgenkalenderen kun har faa Helgener og en af disse er Angelsachsenen St. Sual, der ledsagede Bonifacius under hans Mission i Tyskland og gav Navn til Solnhausen, kunde Svend mulig være en Fordrejelse heraf.

været til et Relikviegemme, formet som et Hoved, netop som „Karl den Stores Hoved“ i Aachen kun var en Beholder for Relikvier; tilmed tolker Dr. J. „St. Albani Arm“ i Odense som et Gemme med nogle Albanrelikvier. Mere end nogle Relikvier af St. Samson har der derfor vel ikke været i Halsted. Vi véd ikke, naar Halsted Kloster er bleven stiftet, men det fandtes i alt Fald i det 13de Aarhundrede, og Sandsynligheden taler for, at det laalandske Benediktinerkloster var stiftet fra Ringsted Kloster, som allerede 1177 havde Patronat over Kirken i Halsted og som i det 14de Aarhundrede havde Overhøjhed over Klosteret. Endvidere véd vi, at Halsted Kloster 1400 hed „monasterium S. Samsonis“, og vi véd intet om et Skifte af Værnehelgen, derfor bliver det en dristigere Slutning at anse St. Samson som en ny Indvandrer end at knytte denne Helgen til den Tid, da Danmark stod i nøje Forbindelse med de vestlige Lande. Samson var barnefødt i Wales, men virkede i Bretagne og døde o. 550 som Bisp af Dol; han er mindet i Englands Kalendere gennem hele Middelalderen¹⁾.

Denne Helgen fører os til en anden, som Dr. J. regner mellem de dansk-folkelige. Hun kalder ham mindre rigtigt St. Ødbynd; i de to Aktstykker fra Bøstrup paa Langeland, hvorfra han kendes, kaldes han Ødbøn, Ødbønus²⁾. En bestemt Gudstjeneste finder Sted ved hans Altar i Bøstrup Kirke, hvor han ogsaa har en Bøsse. Der kan ikke være Tvivl om, at her er Tale om den hellige Ethbinus. Denne Helgen, der var født i Bretagne, drog efter sin Faders Død med Moderen til St. Samson i Dol; hun tog her Sløret, og Ethbin blev Præst, senere Munk, og han maatte paa Grund af Frankernes Indfald fly til Irland, hvor han levede til sin Død i Oldingalderen. Hans Levned er skildret i „Vita Sancti Ethbini“³⁾,

¹⁾ Jfr. ogsaa Liebermann, Die Heiligen Englands 19 (47): on Middeltune . . . sancte Samsones earm, biscopes, and his cricc.

²⁾ Repert. III. 818 (1404?): bona S. crucis videl. b. Ødbøns in Bøstorpæ etc. . . . cum trunco altaris prefati b. Ødbøns . . . in honorem s. crucis b. Ødbøns. 731 (1448): S. Ødbøns Vikarie . . . en Messe for S. Ødbøn af „hellige Kars“.

³⁾ Acta Sanct. Boll. 19 Okt. vol. VIII. 474 ff.

og han mindedes langt udenfor de nævnte Lande, saaledes i England, Nordøstfrankrig og Nederlandene, hvor der ogsaa fandtes Relikvier af ham.

En Fremstilling af Tilstanden i Overgangstiden fra den katholske Tid til Reformationen vil man ikke finde i Bogen, og Forf. erklærer bestemt, at man herhjemme kun i meget ringe Grad mærker, at en ny Tid forberedes; „man hører ingen kritiske Røster, før Luther løser alle Tunger“ (S. 135). Paa de Steder, hvor Forf. fortæller om, hvordan Troen paa Helgener og deres Dyrkelse levede efter Reformationen, er der hist og her kommet lidt for meget med¹⁾, og end mere kunde vel tilføjes; jeg nævner eksempelvis den mærkelige Oplysning i Anton Nielsens Bog „Den danske Bonde“ (1887, S. 101) om hvordan han for ikke en Menneskealder siden fandt hos en fynsk Bonde Helgennavnet „Medardus“ som et Beskyttelsesmiddel skrevet med Kridt paa Indersiden af Stalddøren og stadig fornyet²⁾.

Jeg har dvælet ved enkelte Punkter, mod hvilke der formentlig kan rettes Kritik, men oftest vil man bøje sig for Dr. J.s Fremstilling, ligesom man vil glæde sig over Bogens rige Indhold og over den Skildring af Middelalderens religiøse Tro, dens Følelsesliv og Kultur, som her er givet og belyst ved saa mange ny Træk.

Johannes Steenstrup.

Danske Vider og Vedtægter eller gamle Landsbylove og By-skraaer. Udgivne med Understøttelse af „Den grevelige

¹⁾ Saaledes hedder det S. 3, at Bønderne paa Taasinge endnu i det 18de Aarh. havde for Skik at bære et St. Olafbillede over Markerne, naar Kornet var saaet; dette lyder utroligt, og Kilden, Danske Atlas VI. 725, har da ogsaa „i de katholske Tider“. — S. 77 henvises til en Udtalelse af Peder Palladius om Helgenbilleder, men ogsaa dér gælder det den forbigangne, katholske Tid.

²⁾ Hvor vanskeligt det var at komme bort fra de gamle Skikke, viser sig i, at Bønderne i Rønninge paa Fyen vedblev at kalde deres Bylaug „St. Søfrens Gilde“, se Vider og Vedtægter I. 278.